

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ευανθία Κυριαζή

Αρχαιολόγος-Συντηρήτρια Έργων Τέχνης

Το φαινόμενο της αυτοκτονίας κατά την αρχαιότητα, και συγκεκριμένα κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους, είναι ένα θέμα πολύπλοκο, με πολλές πτυχές και αναριθμητά στοιχεία προς μελέτη. Για το λόγο αυτό δεν είναι δυνατόν να υπάρξει λεπτομερής ανάλυση μέσα σε λίγες σελίδες. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Anton J.L. van Hooff, «καμία μελέτη γύρω από το θέμα της αυτοκτονίας στην αρχαιότητα δεν είναι σε θέση να αποδείξει το πώς ακριβώς ήταν»¹. Και αυτό γιατί στις περισσότερες περιπτώσεις το μοναδικό στοιχείο που γνωρίζουμε είναι το κίνητρο το οποίο ωθεί το άτομο στην αυτοκτονία. Η παιδική ηλικία του ατόμου, οι εμπειρίες, η πνευματική του ισορροπία, ο τρόπος ζωής του μας είναι άγνωστα.

Οι αποδείξεις για τα άτομα με τάση προς την αυτοκτονία προέρχονται κυρίως από τα αρχαία κείμενα, τη λογοτεχνία καθώς και την τέχνη. (Θα πρέπει ωστόσο να είμαστε προσεκτικοί όσον αφορά την ιστορικότητα ορισμένων πηγών.) Ποια ήταν όμως η λέξη που χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι αναφερόμενοι στην αυτοκτονία; Δεν υπήρχε μια συγκεκριμένη λέξη που να περιγράφει την πράξη. Αντί αυτού χρησιμοποιούσαν ρηματικές φράσεις, με πιο χαρακτηριστική αυτή του εθελουσίσιου θανάτου (*voluntaria mors*). Άλλες φράσεις που συχνά χρησιμοποιούσαν έχουν ως εξής: «προσκαλώ το θάνατο» (*argessere mortem*), «επιπτώ το θάνατο» (*mortem quaerere*), «το έσχατο σχέδιο» (*ultimum consilium*) κ.ά.².

Τρόποι αυτοκτονίας (*modi moriendi*)

Η επιλογή της μεθόδου με την οποία κάποιος αποφάσιζε να βάλει τέλος στην ζωή του είχε μεγάλη σημασία. Η κάθε μέθοδος είχε έναν ιδιαίτερο συμβολισμό. Ο θάνατος σε κάθε περίπτωση είχε ως απώτερο σκοπό την αξιολύπηση με ορισμένες εξαιρέσεις, όπως θα δούμε στην συνέχεια.

α) Λιμοκτονία: Οι Έλληνες την ονόμαζαν *καρτερία*, ενώ οι Λατίνοι χρησιμοποιούσαν τον όρο

inedia. Η άρνηση λήψης τροφής ήταν ένας από τους πλέον χαρακτηριστικούς τρόπους αυτοκτονίας, ιδιαίτερα για τα ηλικιωμένα άτομα, όταν συνειδητά αποζητούσαν το θάνατο. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα του Μάρκου Νέρβα και της Ιουλίας Δόμνας. Στην περίπτωση του Νέρβα, ενώ ήταν υγιής στο μυαλό και στο σώμα αποφάσισε ότι η ζωή του τελείωνε και έτσι αρνήθηκε τη λήψη τροφής. Ακόμη και ο αυτοκράτορας Τιβέριος δεν ήταν σε θέση να τον μεταπείσει. Η Ιουλία Δόμνα αποφάσισε να λιμοκτονήσει μετά το θάνατο του γιου της Καρακάλλα, αν και όπως αναφέρει ο Κάσιος Δίων αυτός δεν ήταν ο μοναδικός λόγος: έπασχε και από καρκίνο του μαστού³. Τέλος, υπάρχουν και ορισμένες περιπτώσεις όπου η *inedia* δεν ήταν προσωπική επιλογή του ατόμου: μια γυναίκα η οποία προκάλεσε φθорές στο απόθεμα οίνου εξαναγκάστηκε από τους συγγενείς της να λιμοκτονήσει⁴.

β) Χρήση όπλων: Τα συνθεότερα μέσα αυτοκτονίας κατά τα ρωμαϊκά χρόνια ήταν το σπαθί, το μαχαίρι, το Ευράφι, το εγχειρίδιο και το νυστέρι, τα οποία χρησιμοποιούσαν κυρίως στρατιώτες και άτομα της υψηλής τάξης. Όπως αναφέρει ο Van Hooff, οι Ρωμαίοι υπερτερούσαν των Ελλήνων στην επιλογή της συγκεκριμένης

μεθόδου: ιστορικά επιβεβαιώνονται 133 περιπτώσεις Ρωμαίων και μόνο 19 Ελλήνων⁵.

Τον Ιούλιο του 68 μ.Χ. ο Νέρων μετά την πληροφορία ότι ακόμη και η ρωμαϊκή σύγκλητος ήταν εναντίον του και επιθυμούσε το θάνατό του, έβαλε τέλος στη ζωή του καρφώνοντας στο λαμό του ένα σπλέτο. Τα τελευταία του λόγια ήταν: «Qualis artifex pereo» - «οίος καλλιτέχνης απόλλυμαι»⁶.

Παρή ότι η χρήση του όπλου ήταν βασικά «αντρική υπόθεση» γνωρίζουμε και παραδείγματα γυναικών που όπλισαν το χέρι τους, όπως αυτό της Καλπύρνιας, η οποία έδωσε τέλος στη ζωή της με ένα σπαθί, μετά το θάνατο του συζύγου της.

Το 213 μ.Χ. η Κορινθίσις, κόρη του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρήλιου, έκοψε τις φλέβες της υπό την πίεση του Καρακάλλα, ο οποίος την ανάγκασε να αυτοκτονήσει επιτρέποντάς της μονάχα την επιλογή της μεθόδου.

Το κόσμημα των φλεβών εθαιρεϊότα virtus – ανδρεία – μετά την ήττα κάποιας μάχης. Για το λόγο αυτόν αναπτύχθηκε μια πλούσια ορολογία της έννοιας: *venas abrumperre* (αποτέμνω τις φλέβες), *venas abscondere* (σχιζώ τις φλέβες) κ.α.

γ) Αυτοπυρπολισμός: Η μέθοδος αυτή θεωρούνταν δημόσια πράξη, αν και τα καταγεγραμμένα παραδείγματα είναι λιγοστά. Γνωρίζουμε τρία παραδείγματα θανάτου με αυτόν τον τρόπο, των Σκάπουλα, Κεστίου και Στατίου. Ο Σκάπουλας κατασκέυασε μία πυρά στην οποία κάηκε, ενώ ο Κέστιος κάηκε ζωντανός για να γλιτώσει από την ίλη του ιππικού της δεύτερης τριανδρίας. Το πιο εντυπωσιακό παράδειγμα όμως αφορά τον Στάτιο. Αφού πρώτα επέτρεψε στον καθένα να πάρει ό,τι του άρεσε από το σπίτι του, εν συνεχεία έβαλε φωτιά και κάηκε.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση ομαδικού αυτοπυρπολισμού, κατά το 64 π.Χ., όπου αριθμός ρωμαίων πολιτών, αντικρίνοντας την πόλη τους να φλέγεται, αποφάσισαν μέσα στην απελπισία τους να καούν και αυτοί.

δ) Χρήση δηλητηρίου: Η λήψη δηλητηρίου ήταν από τους πιο συνηθισμένους τρόπους αυτοκτονίας και ο ενδιαφερόμενος τις περισσότερες φορές το ζητούσε από τον θεραπευτή του (ο οποίος και γνωρίζε τις ουσίες που οδηγούσαν σε έναν εύκολο, ανώδυνο θάνατο)⁷. Η ευκολία με την οποία οι ενδιαφερόμενοι απαιτούσαν από τους θεραπευτές τους την παροχή των υπηρεσιών τους, ίσως να εξηγείται από τη στάση τους, δηλαδή την περιφρόνηση των πρώτων προς τους δεύτερους. Οι θεραπευτές απλώς εκτελούσαν εντολές και στην πλειονότητά τους ήταν Έλληνες ή σκλάβοι⁸.

Ως θανατηφόρες ουσίες χρησιμοποιούσαν το κώνειο, το όπιο και το «φυτό του φιδιού» (orhiusa). Η περιγραφή του Πλίνιου του Πρεσβύτερου είναι άξια αναφοράς: «Ένα φυτό με μελανή χρώμα και αποκρουστικό στην όψη. Όποιος το έπινε έβλεπε τόσο τρομακτικά οράματα φιδιών, ο φόβος των οποίων τον οδηγούσε στην αυτοκτονία»⁹.

Ο ποιητής του 2ου αιώνα π.Χ. Λουκρήτιος περιγράφει πώς ο Αικίνιος ήπιε μεγάλη ποσότητα οπίου μισώντας τη ζωή του. Ο Πλίνιος έχει περιγράψει με ακρίβεια την προετοιμασία του οπίου¹⁰.

ε) Απαγονισμός: Δεν γνωρίζουμε τη συχρότητα

χρήσης της συγκεκριμένης μεθόδου. Το σίγουρο είναι ότι ο απαγονισμός παρουσιάζονταν συχνότερα ως επιλογή των γυναικών. Γενικά, στον ρωμαϊκό κόσμο, ο απαγονισμός προκάλυψε την αποστροφή. Ο Βιργίλιος μιλάει με βδελυγμία για «το σχοινί του απεχθούς θανάτου» (*nodum informis lei*)¹¹. Ένας αρχαίος σχολιαστής εγγείη τη φράση αυτή ως «ο πλέον απημωτικός θάνατος»¹².

Όπως θα δούμε ο απαγονισμός ήταν κατακρητός όχι μονάχα από την κοινωνία, αλλά και από τους νόμους. Οι άνθρωποι που έβαζαν τέλος στη ζωή τους με ένα σκονίει δεν είχαν θέση στο κοιμητήριο. Αποκλειόνταν με τον ίδιο τρόπο όπως οι ηθασοί και οι μονομάχοι.

Ταπεινωτικό ήταν το ζήτημα του απαγονισμού ακόμη και για τους δούλους. Όταν ένας δούλος ήταν προς πώληση και στο παρελθόν είχε προσπαθήσει να αυτοκτονήσει, ο ιδιοκτήτης του όφειλε να πληροφορηθεί τον υποψήφιο αγοραστή για την πράξη του αυτή. Ιδιαίτερη βαρύτητα δινόταν όταν η απόπειρα συμπεριλαμβανε μια από τις παρακάτω μεθόδους: απαγονισμός, χρήση δηλητηρίου ή πτώση από κάποιο ύψος¹³.

Όπως όμως σε πολλές περιπτώσεις, έτσι και εδώ, υπάρχει η εξαίρεση στον κανόνα: ο απαγονισμός δεν ήταν κατακρητός μεταξύ των ανδρών της ρωμαϊκής ελίτ. Ο Μάλλιος Σιλανός βρέθηκε ένοχος για εκβιασμό στη Μακεδονία και μετά την άρνηση του πατέρα του να τον δεχτεί στο σπίτι αποφάσισε να αυτοκτονήσει με απαγονισμό.

Αναμφίβολα, γνωστός σε όλους μας είναι ο απαγονισμός του Ιούδα – μια πράξη υποχθόνιας σημειολογίας για τον Χριστιανισμό.

Εν κατακλείδι, όταν το άτομο που επρόκειτο να αυτοκτονήσει ενδιαφερόταν για τη φήμη του,

καθώς και για τις αντιδράσεις του κοινωνικού συνόλου, δεν επέλεγε τον απαγχονισμό.

στ) Πτώση: Η πτώση από κάποιο σημείο συγκαταλέγεται στην ίδια κατηγορία με τον απαγχονισμό. Δεν υπήρχε καμία εκτίμηση για τη μέθοδο αυτή: ήταν απλώς μια απερισκεπτική πράξη απελπισίας. Η πτώση του νεαρού Σέξτου Παπινίου από το παράθυρο χαρακτηρίστηκε από τον Τάκιτο ως «απεχθές τέλος» (infortunis exitus), έκφραση που μπορεί να συγκριθεί με αυτήν του Βιργιλίου για τον απαγχονισμό¹⁴.

Η αντίδραση ήταν διαφορετική στην περίπτωση ζευγαριών που συναποφάσιζαν να ριφθούν στο κενό. Τα συναισθήματα εδώ ήταν κυρίως ο θαυμασμός για τον τρόπο επίδειξης της αιώνας πίστης...

Κίνητρα αυτοκτονίας (causae moriendi)

Το γεγονός ότι τα ιστορικά στοιχεία είναι περιορισμένα επιβάλλει να εξετάσουμε το θέμα της αυτοκτονίας και ιδιαιτέρως των κινήτρων της με εξαιρετικά μεγάλη προσοχή. Θα πρέπει να γίνει παρουσίαση των κινήτρων με τον αρχαίο τρόπο σκέψης. Οι άνθρωποι της ρωμαϊκής εποχής τα βίωναν με τον δικό τους τρόπο, ανάλογα με τα πιστεύω τους και τη γαλουχία τους μέσα στην κοινωνία. Τα σημαντικότερα κίνητρα έχουν ως εξής:

α) Μανία (furor): Θεωρητικά, κατά την αρχαιότητα, υπήρχε η κατηγορία ανθρώπων που έπασχαν από παθολογική παραφροσύνη (insania), στην πράξη όμως οι γιατροί αντιμετώπιζαν περιπτώσεις οξείας μανίας. Κατά την άποψή τους τα αίτια ήταν είτε παθολογικοί παράγοντες (διαταραχή της ισορροπίας των υγρών του σώματος), είτε μια ισχυρή παρόρμηση¹⁵.

Τα άτομα με μανία έσκιζαν τα ρούχα τους, σκότωναν δούλους, γίνονταν αυτοχέιρες. Ένα τέτοιο περιστατικό έλαβε χώρα στη Ρώμη το 38 μ.Χ. Ένας δούλος ονόματι Μαχάων αποσβόλωσε μια ολόκληρη πόλη με την πράξη του: ανέβηκε στο ναό του Καπιτωλίου Διός, όπου κατεσφάγη, ίσως ως αποδείξη θυσίας.

β) Προχωρημένη ηλικία (taedium vitae): Πολλοί άνθρωποι αποφάσιζαν να βάλουν τέλος στη ζωή τους όταν πλέον έφταναν σε προχωρημένη ηλικία και δεν είχαν κάτι άλλο να αποκομίσουν. Ήταν περισσότερο ο πόνος της ψυχής και του μυαλού, παρά αυτός του σώματος, που τους οδηγούσε σε μια τέτοια απόφαση. Ορισμένες φορές συζητούσαν την απόφασή τους αυτή με κάποιο φίλο.

Τα ιστορικά παραδείγματα είναι λιγοστά, χαρακτηριστικό όμως είναι αυτό του Κανίου Ρεπιούλου. Έβαλε τέλος στη ζωή του, ώστε να αποφύγει «τα βάσανα μιας δύσκολης και προχωρημένης ηλικίας» (cruciatu aegrae senectae)¹⁶.

Ένα τελευταίο παράδειγμα, το μοναδικό που ιστορικά αναφέρεται σε γυναίκα, είναι αυτό της Βιψάνιας Αγριππίνης. Η ηλικιωμένη γυναίκα αποφάσισε να αυτοκτονήσει επιλέγοντας τη μέθοδο της λιμοκτονίας.

γ) Σωματικός πόνος (inpatientia): Όταν ο σωματικός πόνος γινόταν αβυσταχτός και δεν άφηνε περιθώρια επιλογής, τότε για πολλούς η μοναδική λύτρωση ήταν η αυτοκτονία. Ο Πλίνιος ο Πρε-

σβύτερος αναφέρει αριθμό ασθενών, οι οποίες λόγω των αφόρτιτων πόνων που προκαλούσαν ωθούσαν τους ασθενείς στην αυτοκτονία, π.χ. πέτρες στην κύστη, πόνοι στο στομάχι¹⁷. Ο αριστοκράτης Αττικός αποφάσισε το 32 π.Χ. να αυτοκτονήσει, λόγω της αδυναμίας που τον βασάνιζε, ύστερα από αναμονή τριών μηνών.

Τέλος, μια ακόμη βασική αιτία ήταν η τύφλωση, γεγονός συχνό στην αρχαιότητα. Ο Δέκιος Βιμπέλλιος τυφλώθηκε όταν βρισκόταν υπό αιχμαλωσία. Λόγω της κατάστασής του, η φύλαξη του ήταν αμελής με αποτέλεσμα να αδράξει την ευκαιρία και να αυτοκτονήσει χρησιμοποιώντας ένα σπαθί¹⁸.

δ) Αφοσίωση και πίστη (devotio-fides): Η αφοσίωση, άμεσα συνδεδεμένη με την πίστη, ήταν δύο από τα κύρια στοιχεία του χαρακτήρα των ατόμων στην αρχαιότητα και δη στη Ρωμαϊκή εποχή. Συχνά άνθρωποι θυσίαζαν τη ζωή τους για το καλό του συνόλου. Όπως υποστηρίζει ο Versnel, το θύμα έτοιμο να αυτοκτονήσει ήταν η ιδιοκτησία με τη μεγαλύτερη αξία για το κράτος. Ειδικά ο επαγγελματικός στρατός είχε συγκεκριμένο κώδικα επικοινωνίας, ο οποίος έκανε υποχρεωτική την πράξη της αυτοκτονίας κάτω από συγκεκριμένες, προκαθορισμένες συνθήκες¹⁹. Η αφοσίωση ήταν καθήκον κάθε άνδρος.

Το να βοηθήσει ο δούλος τον αφέντη του να αυτοκτονήσει ήταν επίσης ένα δείγμα αφοσίωσης και πίστης, αν και ο ιστορικός του 1ου αιώνα μ.Χ. Βαλέριος Μάξιμος το θεωρούσε μια αναγκαιότητα ντροπής. Παρά ταύτα, αρκετά είναι τα παραδείγματα, όπως στην περίπτωση του δούλου του πολιτικού Γάιου Γράκχου (2ος αι. π.Χ.)²⁰. Βεβαίως πρέπει να σημειωθεί ότι ο δούλος σκότωνε τον αφέντη του μόνο ύστερα από εντολή του ίδιου για να τον λιτρώσει από τον πόνο και την ταπεινωση του να γίνει και αυτός δούλος²¹.

Ο πλέον εντυπωσιακός τρόπος για να αποδείξει ένας δούλος την αφοσίωσή του στον αφέντη του ήταν να αυτοκτονήσει και ο ίδιος μετά το θάνατό του. Ο προαναφερόμενος δούλος του Γάιου Γράκχου, ονόματι Φλοκράτης, αφού βοήθησε τον αφέντη του να βάλει τέλος στη ζωή του, στη συνέχεια αυτοκτόνησε και ο ίδιος.

Η τελευταία κατηγορία ατόμων που έφταναν έως το τέλος, ως αποδείξη αφοσίωσης, ήταν αυτή των γυναικών. Ο Βαλέριος Μάξιμος στο έργο του *Facta et dicta memorabilia* αναφέρεται σε πολυάριθμα παραδείγματα. Η Πορκία αυτοκτόνησε, ακολουθώντας το παράδειγμα του πατέρα της, μόλις πληροφορήθηκε το θάνατο του Βρούτου. Ο τρόπος που επέλεξε είναι χαρακτηριστικός: κατάπιε πυρωμένα κάρβουνα²². Η σύζυγος του Αρουντίου επέλεξε τη μέθοδο της λιμοκτονίας μετά το θάνατο του συζύγου της και του γιου της²³. Η μέθοδος αυτή ήταν από τις πλέον αρεστές στις γυναίκες.

Όμως το πρότυπο της συζύγου που αυτοκτονεί ως δείγμα αφοσίωσης βρίσκεται σε αντιπαράθεση με το καθήκον της να φροντίζει τα παιδιά του συζύγου της – όταν δεν υπήρχαν παιδιά, η γυναίκα ήταν ελεύθερη να βάλει τέλος στη ζωή της. Ο μόνος άνθρωπος που μπορούσε να την πείσει να παραμείνει ζωντανή ήταν ο σύζυγος της. Η πιο χαρακτηριστική επιλογή όμως εί-

3. Η αυτοκτονία του βασιλιά Δακέβολου. Τμήμα αρ. 145, της Στήλης του Τραϊανού, Ρώμη (Répertoire de Reliefs Grecs et Romains, τόν. 1, 1909, σ. 367, σχέδιο του S. Reinach).

ναι αυτή όπου η γυναίκα αποδείκνυε την αφοσίωσή της με το να ζει στα όρια του θανάτου και της λιμοκτονίας.

ε) Αιδώς, ατίμωση (pudor): Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός έχει χαρακτηριστεί από παραδείγματα ατόμων τα οποία προτιμούν να πεθάνουν παρά να κηλιδωθεί η υπόληψή τους και να ατιμαστούν. Ο Σέξτος Παπίνιος, ντροπιασμένος από τη συνουσία που τον ανάγκασε η μητέρα του να έχει μαζί της, έπεσε στο κενό από το παράθυρο, επιλέγοντας έτσι έναν ατιμωτικό θάνατο.

Η αιχμαλωσία ήταν ένα γεγονός που κανένας δεν άντεχε να υπομείνει, όχι λόγω απελπισίας, αλλά λόγω ντροπής. Η αυτοκτονία ήταν η μοναδική διεξόδος, ιδιαίτερα στην περίπτωση των βασανιστηρίων, όπου η παραμόρφωση του ατόμου σήμαινε μοίρα για την απώλεια της αξιοπρέπειάς του.

Οι λόγοι που θεωρούνταν επιζήμιοι για την υπόληψη του ατόμου και οδηγούσαν στην αυτοκτονία ήταν ποικίλοι, όπως η καταδίκη σε εξορία ή η ανικανότητα εκπλήρωσης μιας υπόσχεσης.

Οι γυναίκες βίωναν την ντροπή για διαφορετικούς λόγους, ως επακόλουθο προσωπικής τους ατίμωσης, κυρίως σεξουαλικής. Οι γυναίκες που αυτοκτονούσαν έπειτα από βία αναμφίβολα κέρδιζαν τον σεβασμό. Η Δομιτίλλα αυτοκτόνησε σε ηλικία μόνο δεκαεσσάρων ενών το 262/3 μ.Χ. για να γλιτώσει από το βιασμό των εισβολέων. Οι γονείς της τίμησαν το θάνατό της με την παρακάτω επιτύμβια επιγραφή: «Δεν φοβήθηκε τον θάνατο. Τον προτίμησε από την επαίσχυντη βεβήλωση»²⁴.

Στο παράδειγμα που πρέπει όμως να σταθούμε λίγο περισσότερο είναι αυτό της Λουκρητίας (6ος αι. π.Χ.), η πράξη της οποίας θεωρήθηκε πρότυπο για τη ρωμαϊκή κοινωνία. Η αυτοκτονία της, αν και θρούλος, αντιμετώπιστηκε από τους ιστορικούς ως αληθινή ιστορία, όπως π.χ. από τον Αλβίνο (τέλη 1ου αι. π.Χ.). Όταν κατά την απουσία του συζύγου της βιάστηκε από τον γιο του βασιλιά Ταρκίνιου, η Λουκρητία κάλεσε τον πατέρα της, τον άντρα της και το θείο της και, αφού δήλωσε ότι είχε ατιμαστεί, αυτοκτόνησε χρησιμοποιώντας ένα σπαθί «για να μην γίνει παράδειγμα σπύλωσης για τις άλλες συζύγους». Οι

Ρωμαίοι πίστευαν ότι η λαϊκή οργή για το θάνατό της ήταν αυτό που προκάλεσε την πτώση της δυναστείας των Ταρκίνιων και την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας (res publica)²⁵.

στ) Θλίψη (dolor): Στις περιπτώσεις όπου η θλίψη οδηγούσε στην αυτοκτονία, δύο ήταν τα κύρια αίτια: είτε θλίψη λόγω του χαμού ενός αγαπημένου προσώπου, είτε ψυχολογική πίεση για μια χαμένη ή ανεκπλήρωτη αγάπη. Όταν ο Γάιος Πλαύτιος πληροφορήθηκε το θάνατο της συζύγου του τρύπησε το στήθος του με ένα σπαθί, μην μοιρώντας να αντέξει τη θλίψη (doloris inprorens). Παρ' όλη τη φροντίδα των δούλων του άφησε την πληγή ανοιχτή ωστόσο να πεθάνει. Χαρακτηριστικό είναι επίσης το παράδειγμα αυτοκτονίας του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας.

ζ) Απόγνωση (desperata salus): Η απόγνωση ήταν ένα στοιχείο το οποίο κυριεύε τους ρωμαίους στρατιώτες όταν κινδύνευαν να πέσουν στα χέρια του εχθρού. Ο φόβος να χάσουν την τιμή τους, καθώς και η αφοσίωση προς τον ηγέτη, τους οδηγούσε στο να στρέψουν τα όπλα στον ίδιο τους τον εαυτό. Το 87 π.Χ. οι στρατιώτες του Κράσσου έβαλαν τέλος στην ζωή τους, όταν συνειδητοποίησαν πως δεν υπήρχε κάποια εναλλακτική λύση στη μάχη τους εναντίον του Μάρκου. Το ίδιο έπραξε και ο Κράσσος μαζί με το γιο του.

Όπως γράφει ο ιστορικός και πολιτικός Φλάβιος Ίωσηπος, γνωστός από τις περιγραφές του Πολέμου μεταξύ Ιουδαίων και Ρωμαίων (67-70 μ.Χ.), σαράντα άντρες αυτοκτόνησαν στην Ιωταπάτα (Jotapata) αποκλεισμένοι μέσα σε μία σπηλιά, για να μην πέσουν στα χέρια των Ρωμαίων. Ο ίδιος, όντας παρών στο περιστατικό, προσπάθησε να τους αποτρέψει, οι στρατιώτες όμως τράβηξαν κλήρο για να αποφασιστεί η σειρά με την οποία θα σκότωνε ο ένας τον άλλο²⁶.

Νόμοι και αυτοκτονία

Οι ρωμαϊκοί νόμοι, οι σχετικοί με το θέμα της αυτοκτονίας, προέβλεπαν μόνο ορισμένες περιπτώσεις. Αυτό φυσικά δεν σήμαινε ότι η αυτοκτονία παραβλεπόταν ως κοινωνικό φαινόμενο, απλώς η προσοχή που δινόταν από τους νομικούς της εποχής ήταν περιορισμένη.

Οι νόμοι του κράτους ήταν ακόμη και ακραίοι όσον αφορά την αυτοκτονία στρατιωτών, αφού η πράξη αυτή θεωρούνταν μορφή λιποταξίας. Ο στρατιώτης που σφετερόταν κατά του εαυτού του, χωρίς όμως να ολοκληρώσει την πράξη του, τιμωρούνταν με θάνατο! Αν έλαχε όταν τα κίνητρα ήταν άλλα από την ασθένεια, τον πόνο ή το πένθος. Όταν τα κίνητρα ήταν η ατίμωση, η μοναξιά ή η απειχή για την ίδια τη ζωή, τότε ο νόμος προέβλεπε την ταπεινωτική απομάκρυνση του στρατιώτη. Τέλος, εάν η απόπειρα αυτοκτονίας ήταν επακόλουθο πόσης οίνου (*per vinum*), τότε η ποινή ήταν ο υποβιβασμός²⁷.

Οι διατάξεις για τη διαθήκη του αυτοέγχερα στρατιώτη ήταν παραπλήρεις με αυτές που ίσχυαν για τον πολίτη που παρουσιαζόταν στο δικαστήριο ως κατηγορούμενος κάποιου σοβαρού αδικήματος. Το μόνο «ιδιόρρυθμο» άρθρο ήταν αυτό που ανέφερε ότι στην περίπτωση που δεν υπήρχαν συγγενείς ή περιουσία δίνοντα στη λεγεώνα²⁸.

Licet etiam servis naturaliter in suum corpus saevire: Η φράση αυτή αναφέρεται σε ένα κείμενο σχετικά με το πώς ο αγοραστής ενός σκλάβου μπορεί να προστατευτεί από την κρυφή προδιάθεση του δεύτερου για αυτοκτονία. Να μην είχαν το δικαίωμα να στραφούν εναντίον του εαυτού τους, ο νόμος όμως ήταν ξεκάθαρος: ο σκλάβος που στο παρελθόν είχε αποπειραθεί να αυτοκτονήσει αυτομάτως είχε μικρότερη αγοραστική αξία. Ο πωλητής όφειλε να ενημερωθεί τον αγοραστή για την πράξη του αυτή. Στην αντίθετη περίπτωση ο αγοραστής είχε το δικαίωμα να ακρωτίσει την αγορά του²⁹.

Τι συνέβαινε όμως στην περίπτωση που κατηγορούμενος προχωρούσε στην πράξη της αυτοκτονίας κατά τη διάρκεια της δίκης; Μπορούσε η αυτοκτονία να θεωρηθεί κίνηση απολογίας, οπότε και η περιουσία του αυτοέγχερα να περιέλθει αυτόματα στο κράτος, όπως θα γινόταν εάν είχε κριθεί ένοχος; Κάθε αυτοκράτορας είχε τη δική του τοποθέτηση επί του θέματος. Ο Αντωνίνος ο Ευσεβής, θετός γιος του Αδριανού, είχε ορίσει ότι η δημωπή ίσχυε μονάχα σε περίπτωση που ο αυτοέγχερας θα καταδικαζόταν σε ποινή θανάτου ή εξορίας, εάν δεν είχε αυτοκτονήσει. Εάν ο κατηγορούμενος πέθανε από φυσικά αίτια κατά τη διάρκεια της δίκης, τότε ο κληρονόμος του δικαιωνόταν όλη την περιουσία³⁰.

Η πρώτη ρωμαϊκή υπόθεση στην οποία γίνεται αναφορά αυτοκτονίας στο δικαστήριο είναι αυτή του Κόντου Φαβίου το 389 π.Χ.³¹

Επιλόγες

Η πράξη της αυτοκτονίας ήταν, και συνεχίζει να είναι, ο πλέον εξετομημένος θάνατος, παράλληλα όμως είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον κοινωνικό περίγυρο.

Τα στοιχεία που παραθέσαμε οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η αυτοκτονία δεν αντιμετωπιζόταν δογματικά από τους Ρωμαίους. Κάθε άνθρωπος, είτε ρωμαίος πολίτης, είτε δούλος, είχε το δικαίωμα της απόφασης να θέσει τέλος στη ζωή του γνωρίζοντας εκ των προτέρων ότι αναλόγως των περιστάσεων θα μπορούσε να κριθεί θετικά ή αρνητικά από το κοινωνικό σύνολο...

Σημειώσεις

1. Anton J. L. van Hooff, *From Autothanasia to Suicide. Self-killing in Classical Antiquity*, Routledge, 1990, σ. 82.
2. Στο ίδιο, σ. 41.
3. Κάσιος Δίων 78 (79) 23.1.
4. Van Hooff, *ό.π.*, σ. 46.
5. Στο ίδιο, σ. 47.
6. Βενεζόλη Εγκυκλοπαίδεια», τόμ. 18, Πυρσός, 1932.
7. «*Scriptores Historiae Augustae – Vita Hadriani* 24, 13: Τάκτος, «*Annals*», xv, 64, από L. Edelstein, *Ancient Medicine*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1967, σ. 11.
8. D.Gourevitch, «*Suicide among the sick in classical antiquity*», *Bulletin History Medicine* 43 (1969), σ. 509.
9. Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, «*Nat. Hist.*», 24/163.
10. Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, «*Nat. Hist.*», VII, proem «x, 18 xv, 11.3.5 xv, 17 v.55 xxvi, 3 xxix.1.11.
11. Βιργίλιος, 12.603.
12. Van Hooff, *ό.π.*, σ. 66.
13. Στο ίδιο, σ. 70.
14. Στο ίδιο, σ. 75.
15. Στο ίδιο, σ. 97.
16. Tim Parkin, *Old Age in the Roman World: A Cultural and Social History*, Hopkins University Press, 2004, σ. 72.
17. Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, «*Nat. Hist.*», 25.23, στο Van Hooff, *ό.π.*, σ. 125.
18. Van Hooff, *ό.π.*, σ. 125.
19. Στο ίδιο, σ. 127.
20. Βαλέριος Μάξιμος, 6.8.3 Μακρόβιος, 1.11.25.
21. H. Parker, «*Loyal slaves and loyal wives: the crisis of the outsider-within and Roman exemplum literature*», στο S.R. Joshel/S. Murnaghan (επιμ.), *Women and slaves in Greco-Roman Culture: differential equations*, Routledge, 1998, σ. 158-173.
22. Βαλέριος Μάξιμος, 4.6.5 Κάσιος Δίων, 47.49.3.
23. Απτανός, 4.21.
24. Σίγος 13/14 της επιγραφής όπως εκδόθηκε από τον Lebek, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 59, 1985, σ. 7-8 (από Van Hooff, *ό.π.*, σ. 24).
25. E. Fantham/H. F. Foley/H. Boyml Kampen/S.B. Pomeroy/H.A. Shapiro, *Ο γυναικίσ στον αρχαίο κόσμο, μτφρ. Κων/νος Μπούρας*, Εκδόσεις Πατάκη, 2001, σ. 290.
26. L. D. Hankoff, «*Flavius Josephus: First-century AD view of suicide*», *New York State Journal of Medicine* 77 (1977), σ. 1988.
27. Van Hooff, *ό.π.*, σ. 172.
28. *Digesta* 48.19.32.12 49.16.6.7.
29. *Digesta* 21.1, 23.3 από Van Hooff, *ό.π.*, σ. 171-172.
30. Van Hooff, *ό.π.*, σ. 69.
31. Στο ίδιο, σ. 112.

The Phenomenon of Suicide in the Roman Period

Evantia Kyriazi

The phenomenon of suicide in antiquity and in the Roman period in particular is a complex subject with many aspects that need to be studied. In most cases only the motive that drives a person to commit suicide is known, while his childhood, experiences and mental balance are latent. The choice of the method by which the individual intentionally takes his own life, such as starvation, setting himself on fire, taking poison or hanging himself, has a specific symbolism and a great importance.

The motives driving a person to commit suicide, such as mania, physical pain, dedication, disgrace and others, must be approached through the way of thinking of those living in the Roman age, which is also relevant to their social up bringing.

The Roman laws were referring only to specific cases of suicide, such as the suicide of soldiers, while the jurists of the period laid particular stress on such cases as the suicide of the defendant who would take his own life during his trial.

Finally, we must note that there were no social or ethical limitations in representing suicide either in visual arts or in theatrical plays, drama and comedy. Some of the few surviving works of art, such as the wall painting of Pyramus and Thisbe or the sculpture of the Gaul who turns his sword to himself after having killed his wife, give us an adequate idea of how the suicidal act was represented.

Βιβλιογραφία

- CROOK J. A., *Law and Life of the Roman Empire*, Thames and Hudson, 1967, σ. 275-276.
- EDELSTEIN L., *Ancient Medicine*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1967, σ. 11, 383.
- FANTHAM E. / FOLEY H. / KAMPEN N. / POMEROY S. / SHAPIRO H., *Ο γυναικίσ στον αρχαίο κόσμο, μτφρ. Κων/νος Μπούρας*, Εκδόσεις Πατάκη, 2001, σ. 290-292.
- GOUREVITCH D., «*Suicide among the sick in Classical Antiquity*», *Bulletin History Medicine* 43 (1969), σ. 501-518.
- GRANT Michael, *The Roman Emperors*, Weidenfeld and Nicolson, London 1985, σ. 35.
- GRIFFIN M.F., «*Philosophy, Cato and Roman Suicide* I and II», *Grece and Rome* 33/1 (April 1986), σ. 64-77 και 33/2 (October 1986), σ. 192-202.
- HANKOFF L.D., «*Flavius Josephus: First-century AD. View of suicide*», *New York State Journal of Medicine* 77 (1977), σ. 1986-1992.
- HOPKINS K., «*Content and respect. The treatment of the corpse in ancient Rome*», στο HOPE V. / MARSHALL E. (επιμ.), *Death and Disease in the Ancient City*, Routledge, London 2000, σ. 115-125.
- HOPKINS K., «*Death and renewal. Sociological Studies in Roman History* 2 (1963), Cambridge University Press, σ. 215.
- KΑΤΟΝΟΣ, «*Το μοτίβο της αυτοκτονίας στο αρχαίο έθνος*», *Δελτίον* 4 (1975), σ. 203-234.
- MAULUCCI Francesco Paolo, *Pompeii: guida archeologica degli scavi con literary piante e ricostruzioni*, Calzavolo Editore, σ. 189.
- Museo Nazionale Romano Palazzo Altemps, Electra, 1997, σ. 44-45.
- PARKER H., «*Loyal slaves and loyal wives: the crisis of the outsider-within and Roman exemplum literature*», στο JOSHEL S.R. / MURNAGHAN S. (επιμ.), *Women and Slaves in Greco-Roman Culture: Differential Equations*, Routledge, London 1998, σ. 158-173.
- PARKIN Tim, *Old Age in the Roman World: A Cultural and Social History*, Hopkins University Press, 2004, σ. 70-72.
- RALPH Jackson, *Doctors and Diseases in the Roman Empire*, British Museum Press, 1986, σ. 170-172.
- ROBERT G., *Differential Grecs et Romains*, I, 1909, σ. 367.
- RICHARDSON L., *A Catalog of Identifiable Figure Painters of Ancient Pompeii: Herculaneum and Stabia*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 2000, σ. 147-150.
- ROCCA TAGLIATA Giuseppe, *A History of Ancient Psychiatry*, Greenwood Press, 1986, σ. 95.
- VAN HOOFF Anton J. L., *From Autothanasia to Suicide. Self-killing in Classical Antiquity*, Routledge, 1990.
- THE WEXSTEIN Louis, *Handbook of Suicidology*, Brunner/Mazel Publishers, 1979, σ. 24.